

**ბათუმის ოკრუგი (აჭარა)
ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში**

**THE OKRUG OF BATUMI (ADJARA)
AS A PART OF KUTAISI GOVERNORATE**

ჰემალ კარალიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ბათუმი

Jemal Karalidze

Batumi Shota Rustaveli State University
Georgia, Batumi

ABSTRACT

Under the banner of monotheism and patronage, Russia aspired to complete hegemony in the Caucasus, in the beginning of the XIX century it first annexed Kartli-Kakheti, and then “annexed” western Georgia. Tsarism in the 19th century seized extensive territories Of Iran and the Ottomans in the Caucasus, namely 1877-1878. As a result of the war, it occupied important areas of southwestern Georgia - Adjara and Shavsheti. The Russian government has created an independent administrative unit in these areas - the Batumi district.

Russia pursued a well-thought-out colonial policy in the political, economic, social, and cultural spheres. The issue of administrative-territorial arrangement was also an active component of this policy. The government aims migrants this to separate the Batumi district:

1. to prevent the newly annexed regions populated by Muslim Georgians from being consolidated with the rest of Georgia,
2. to colonize these areas as soon as possible.

However, the government was dissatisfied with the achieved results, the district administration was spending substantially on maintenance. It was therefore decided in 1883. The issue of abolition of Batumi district on June 12 and its merge to Kutaisi Governorate. Adjara entered the Kutaisi Governorate with the status of Batumi okrug. But tsarist policymakers soon realized the “negatives” of this measure, and Governor Golitsyn (1896-1904) insisted on convincing the higher authorities of the need to correct the mistake immediately, which he did. On March 17, 1903, Nicholas II signed a decree to restore the Batumi district.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმის ოკრუგი, ქუთაისის პროვინცია, კოლონიური პოლიტიკა, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის საკითხი, ბათუმის რაიონი

Keywords: okrug of Batumi, Kutaisi province, Colonial policy, The issue of administrative-territorial arrangement, Batumi district.

1878 წლის 13 ივლისს, ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით, რუსეთმა კავკასიაში გააფართოვა თავისი სამფლობელოები. საქართველოს შემოუერთდა აჭარა. რუსეთის ხელისუფლებამ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ახლად შემოერთებული ტერიტორიების ბაზაზე ჩამოაყალიბა ცალკე ადმინისტრაციული ერთეული - ბათუმის ოლქი. მასში შედიოდა აჭარა, მაჭახელი, ბათუმ-ქობულეთი, ლივანა, შავშეთ-იმერხევი, არტანუჯი, ლაზისტანის ნაწილი (გონიო, სარფი, მაკრიალი, ლიმანი). ბათუმის ოლქს რუსეთისათვის განსაკუთრებული სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა (ნარკვევები 2008: 55).

1878 წლის 20 სექტემბერს კავკასიის მეფისნაცვალმა მიხეილ ნიკოლოზის ძემ ხელი მოაწერა ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციული მმართველობის დროებით დებულებას, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა ბათუმის ოლქი, რომელსაც სათავეში სამხედრო გუბერნატორი ეყოლებოდა. ბათუმის ოლქის პირველი სამხედრო გუბერნატორი გახდა გენერალ-მაიორი კონსტანტინე ბესარიონის ძე კომაროვი (Батумь и его окрестности 1906: 105) ბათუმის ოლქი დაიყო სამ ოკრუგად:

- ა) ბათუმის ოკრუგი - ბათუმის, კინტრიშის და გონიოს უბნები;
- ბ) ართვინის ოკრუგი - არტანუჯის, ართვინისა და შავშეთის უბნები;
- გ) აჭარის ოკრუგი - ზემო აჭარის, ქვემო აჭარის და მაჭახლის უბნები (Френкель 1979: 122).

ბათუმის ოლქის ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფით რუსეთის ხელისუფლება ორ მიზანს ისახავდა: ჯერ ერთი, ამით ხელი შეეშლებოდა აჭარის დანარჩენ საქართველოსთან შერწყმის (როგორც ეკონომიკურად, ისე პოლიტიკურად) ბუნებრივ პროცესს; მეორე - ხელისუფლება უფრო სწრაფად მოახდენდა აჭარის (და საერთოდ ბათუმის ოლქის) კოლონიზაციას. მთავრობა მალე დარწმუნდა, რომ ამ მიმართულებით ჩატარებული ღონისძიებები არასაკმარისი იყო. ცარიზმს აშკარად არ აკმაყოფილებდა ბათუმის ოლქის კოლონიზაციის ტემპები (ქცა ფ. 130: 24). ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციის შენახვა მთავრობას საკმაოდ ძვირი უჯდებოდა. „ბათუმის ოლქის ადმინისტრაციული ხარჯები, სასამართლოსა და სხვა სპეციალური დაწესებულებების გარდა, ხაზინას ყოველწლიურად უჯდებოდა 29 419 მანეთი (Кавказь 1879: 1882). XIX საუკუნის 80-იან წლებში, კავკასიის მართვა-გამგეობის ხარჯების

შემცირების მიზნით, მომზადდა რეფორმები როგორც ცენტრალურ აპარატში, ისე ადმინისტრაციული მმართველობის სისტემაში. ასეთ ვითარებაში გაჩნდა ბათუმის ოლქის გაუქმებისა და მისი ქუთაისის გუბერნიასთან შეერთების იდეა. საკითხის ამგვარად გადაწყვეტა სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი ხარჯებისაგან გაათავისუფლებდა. „ოლქის ცენტრალური მმართველობა შეიძლება გაუქმდეს საქმისადმი ყოველგვარი ზიანის გარეშე... ამ გზით სახელმწიფო შეამცირებს ხარჯებს 173 349 მანეთით“ - წერდა „კავკაზი“ (Кавказь 1879: 1882). ხელისუფლებას მოეწონა აღნიშნული მოსაზრება და ბათუმის ოლქის გაუქმების გადაწყვეტილება მიიღო. „როგორც დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული ერთეული, ბათუმის ოლქი, რუსეთთან შეერთების შემდეგ არსებობდა დაახლოებით 4 წელი. 1883 წლის 12 ივნისს, მისი უდიდებულესობის დამტკიცებული სახელმწიფო საბჭოს დადგენილებით, განისაზღვრა მისი შეერთება ქუთაისის გუბერნიასთან. რითაც გაუქმდა საოლქო მმართველობა და ჩამოყალიბდა ორი ოკრუგი - ბათუმის და ართვინის» (ქცა 130: 4). ბათუმის ოლქის გაუქმებამ გამოიწვია გარკვეული ცვლილებები მმართველობის სფეროში. „1883 წლის 12 ივნისი. სახელმწიფო საბჭოს დადგენილებით, განისაზღვრა ბათუმის ოლქის ქუთაისის გუბერნიასთან შეერთება, რითაც გაუქმდა ოლქში არსებული მმართველობა და ჩამოყალიბდა ორი ოკრუგი - ბათუმის და ართვინის, რომელიც დაიყო 7 უბნად. ამავე გადაწყვეტილებით, ქუთაისის გუბერნატორს ეწოდა სამხედრო გუბერნატორი და შემოღებული იქნა სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწის თანამდებობა“ (სცსსა 12: 2). ქუთაისის გუბერნატორის თანაშემწე ბათუმში იჯდა. რეფორმის შემდეგ ბათუმში საპოლიციო აპარატი არათუ შემცირდა, პირიქით, უფრო გაიზარდა. ქალაქში შემოიყვანეს დამატებითი სამხედრო ნაწილები.

სულ მალე ცხადი გახდა, რომ გატარებული ღონისძიებების მიუხედავად ცარიზმის პოლიტიკის მზაკვრული მიზანი - ბათუმი წმინდა რუსულ ქალაქად გადაქცეულიყო, ხოლო აჭარა საერთოდ მოწყვეტოდა ქართულ სამყაროს - განუხორციელებელი დარჩა. „ცარიზმის ერთგულმა გუშაგებმა გვიან იგრძნეს ეს მარცხი და ამის უმთავრეს მიზეზად 1883 წლის რეფორმის შედეგად ბათუმის ოლქის ქუთაისის გუბერნიასთან შეერთება მიიჩნიეს (სიჭინავა 1958: 83).

რუსეთის ხელისუფლების სურვილი, სწრაფად მოეხდინა აჭარის კოლონიზაცია, მიუღწეველი რჩებოდა. ეს მაშინ, როცა ბათუმის ოკრუგი (ე.ი აჭარა - ჯ.კ.) მთელს ქუთაისის გუბერნიაში ყველაზე არამჭიდროდ დასახლებული მხარე იყო. ქუთაისის გუბერნიის 1892 წლის ანგარიშში კვითხულობთ: „ყველაზე მცირერიცხოვანი დასახლებები არის ბათუმის ოკრუგში. თუ საშუალოდ გუბერნიაში ერთ დასახლებაზე მოდიოდა 87 კომლი 530 მცხოვრებით, ბათუმის ოკრუგში ეს ციფრი შესაბამისად შეადგენდა 28 კომლს და 157 მცხოვრებს“ (ქცა 130: 2). ამის მიუხედავად, გადმოსახლებული „ერთგული ელემენტის“ რაოდენობა არც ისე ბევრი იყო, ყველა შემთხვევაში, ასე აცხადებდნენ რუსი მოხელეები, „ბათუმის და

ართვინის ოკრუგში მოსული მოსახლეობა არის უმნიშვნელო. სულ არის ორი რუსული დასახლება - ერთი ჩურუქ-სუსთან, სადაც მოახალშენეებს გამოეყოთ 11 დესეტინა მიწა თითო კომლზე, და მეორე - ხოლოდნაია სლობოდა ბათუმთან ახლოს. აქ მხოლოდ მამულისათვის გამოეყოთ მიწები (ქცა 18: 4). საქმე მთლად ასე როდი იყო. ჯერ ერთი, რუსი კოლონისტები ძნელად ეგუებოდნენ ადგილობრივ კლიმატურ თუ საყოფაცხოვრებო პირობებს, მეორეც, მათ სურდათ მხოლოდ ზღვისპირა ზოლში დასახლება, სადაც თავისუფალი მიწები უკვე იმ დროისათვის ძნელად იშოვებოდა. ამით იყო გამოწვეული ცარიზმის მოხელეთა მცდელობა, როგორმე მიეღწიათ დასახული მიზნისათვის. XIX საუკუნის 90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ბათუმის სამრეწველო განვითარების მასშტაბებმა და ჩაქვში საუფლისწულო მამულის დაარსებამ, რაც, თავის მხრივ, დიდი რაოდენობით მუშახელს მოითხოვდა. ხელისუფლებას ზემოთ აღნიშნული „ნაკლოვანების“ გამოსწორების შესაძლებლობა მისცა.

1896 წელს დონდუკოვ-კორსაკოვის შემდეგ კავკასიის მთავარმართებელი გახდა გენერალი გოლიცინი (იგი მთავარმართებელი იყო 1896-1904 წლებში). ახლადდანიშნული მთავარმართებელი „აკრიტიკებდა 1883-1885 წლის რეფორმის ორგანიზატორებს, რომელთა პირითად მიზანს მხარის მართვა-გამგეობის ხარჯების შემცირება შეადგენდა“ (ვანიშვილი 1989: 86). გოლიცინი სასტიკად ილაშქრებდა ბათუმის ოლქის ქუთაისის გუბერნიასთან შეერთების წინააღმდეგ. მიაჩნდა, რომ ეს ხელს უწყობდა არა მარტო მაჰმადიან ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, არამედ გააძლიერებდა ქართველთა კონსოლიდაციის პროცესს. ეს კი ნამდვილად არ შედიოდა კოლონიური პოლიტიკის თანმიმდევრული გამტარებელი მთავარმართებლის ინტერესებში. ამას დაემატა ისიც, რომ XIX საუკუნის დამლევადან ბათუმი მუშათა მოძრაობის მნიშვნელოვან ცენტრად გადაიქცა. კავკასიის ადმინისტრაცია რევოლუციური გამოსვლების გაძლიერებისა და მის წინააღმდეგ არაეფექტური ბრძოლის მიზეზს ბათუმში ადმინისტრაციული ცენტრის არარსებობაში ხედავდა.

ბათუმის ოლქის აღდგენის საკითხი დღის წესრიგში ჯერ კიდევ 1900 წელს დამდგარა. ამას ადასტურებს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიაში 1900 წლის 23 ოქტომბერს გაგზავნილი წერილი N4821, რომელშიც ნათქვამი იყო: „თქვენო უმაღლესობავ, ქუთაისის გუბერნიიდან ბათუმისა და ართვინის ოკრუგების გამოყოფა ვცანით სასარგებლოდ და აუცილებლად“ (ქცა 186: 1).

აღნიშნულ საკითხზე საქმის კურსში ყოფილა რუსეთის უმაღლესი ხელისუფლებაც, რასაც მოწმობს პეტერბურგიდან თბილისში, მთავარმართებელთან 1901 წლის 24 აპრილს გამოგზავნილი წერილი: „თქვენს მაღალკეთილშობილებას ვაცნობებთ, რომ ბათუმიდან ჩვენთან მოდის მეტად შემადრწუნებელი ამბები. იქ ძალადობასა და ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობას საზღვარი არა აქვს. თქვენთვის ისიც არის ცნობილი, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მისი იმპერატორობითი

უდიდებულესობა ჩვენი იმპერიისათვის ამ მეტად მნიშვნელოვან და სტრატეგიულად სასიცოცხლო მხარეს. ამიტომ, ჩვენთვის ყოვლად მოუთმენელია ამ კუთხის აგრე უყურადღებოდ მიტოვება. გუბერნიის ხელმძღვანელობას ვერ გაუთავისებია ის მნიშვნელობა, რომელსაც ბათუმის ოლქი წარმოადგენს ჩვენთვის. ადგილობრივი მოსახლეობა ჩვენი მთავრობის მიმართ კეთილგანწყობილი დამოკიდებულებით გამოირჩევა და როდესაც დაინახავს, რომ ჩვენი ხელისუფლება არ იცავს მათ ინტერესებს, შესაძლებელია, ზურგი გვაქციოს და ჩვენ უნდობლობა გამოგვიცხადოს. ეს კი ჩვენთვის ნამდვილად არ არის ხელსაყრელი. ამიტომ, გთხოვთ დავიწყოთ ფიქრი, რომ ბათუმის ოლქი გამოვიდეს ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობიდან“ (სცსსა 12: 24). მაღალი რანგის მოხელეთა დიდი სურვილის მიუხედავად, ერთბაშად ამ საკითხის გადაწყვეტა მაშინ შეუძლებელი გახდა.

1902 წლის 9 მარტის მოვლენებმა კვლავ განსაკუთრებული აქტუალობით დასვა ბათუმის ადმინისტრაციული სტატუსის აღდგენის საკითხი. იმპერატორის კანცელარიიდან მთავარმართებლის სახელზე გამოგზავნილ წერილში აღნიშნული იყო: „როგორც ჩანს, თქვენ ვერ იმოქმედეთ ისე, რომ უმოკლეს დროში გადაწყვეტილიყო ბათუმის ოლქის ცალკე გუბერნიად ჩამოყალიბების საკითხი. სწორედ ეს უმოქმედობა გახდა მიზეზი 1902 წლის 9 მარტის სისხლისღვრისა. ამჟამად, მგონი, აღარ გამოინახება იმის საბაზი, კიდევ გადაიდოს ეს უმნიშვნელოვანესი საკითხი დროის მოგების მიზნით, ამიტომ გთხოვთ, დაუყოვნებლივ წარმოადგინოთ პროექტი ბათუმის ოლქის ცალკე გამოყოფის თაობაზე (აგსა 7: 46). ოფიციალური ბათუმის ოლქის გამოყოფის ასეთნაირად ასაბუთებდა: „1883 წელს ბათუმის ოლქის ქუთაისის გუბერნიასთან შეერთება იყო ხელოვნური და მექანიკური გაერთიანება ერთ მმართველობაში ორი პრინციპულად განსხვავებული სისტემისა და აბსოლუტურად სხვადასხვაგვარი ადგილებისა და ამ ღონისძიებამ შეაფერხა ახლად შემოერთებული ოლქის განვითარება ყველა მიმართულებით და მოუტანა ხაზინას ზარალი, რომელიც აჭარბებდა ეკონომიას, მიღებულს დამოუკიდებელი ბათუმის ოლქის მმართველობის გაუქმებით.

ნამდვილად, მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში რუსულმა მმართველობამ ამ მხარეში თითქმის უკვალოდ ჩაიარა ჩვენი სახელმწიფო ინტერესებისათვის. ამის ძირითად მიზეზად უნდა ჩავთვალოთ 1883 წლის რეფორმა, რომელმაც ელემენტარული ეკონომიის ძიებაში შეამცირა ადგილობრივი ადმინისტრაციის შემადგენლობა, შეასუსტა ეს ზემოქმედებების ერთადერთი იარაღი მხარეში.

ამის შედეგად ადმინისტრაციული ზემოქმედება ძალზე სუსტი იყო, რითაც ეს ოლქი პოლიტიკური განვითარების თვალსაზრისით სრული უძრაობისათვის აღმოჩნდა განწირული (სცსსა 12: 2). ეს სიტყვები ნათლად აჩვენებდა რუსეთის ხელისუფლების ნამდვილ დამოკიდებულებას, საქართველოსადმი აშკარა კოლონიურ პოლიტიკას.

1903 წლის 17 მარტს იმპერატორმა ნიკოლოზ II-მ ხელი მოაწერა ბათუმის ოლქის აღდგენის შესახებ დადგენილებას. 1903 წლის 17 მარტს, მისი უმაღლესობის დამტკიცებული სახელმწიფო საბჭოს წინადადების საფუძველზე, იმავე წლის 1 ივნისს „ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობიდან მასთან შეერთებული ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები გამოიყო დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ ერთეულად, სამხედრო გუბერნატორის მმართველობით. ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრად განისაზღვრა ქ. ბათუმი“ (ქცა 258: 4).

ბათუმის ოლქის დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული ერთეულის აღდგენას ცარიზმის მხრიდან შორს გამიზნული გეგმები ჰქონდა. იმპერიის მესვეურები შეშფოთებული იმით, რომ ბათუმში თავი მოიყარა საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსულმა მთავრობისადმი „არასაიმედო“ მასამ, ცდილობდნენ ბათუმის ოლქი გადაექციათ რუსული შოვინისტური პოლიტიკის გატარების ეპიცენტრად“ (გოგოლიშვილი 2005: 34).

ახლადგამოყოფილი ბათუმის ოლქის საზღვრები შემდგენიარად განისაზღვრა: ჩრდილოეთიდან - ქუთაისის გუბერნია, აღმოსავლეთიდან - თბილისის გუბერნია და ყარსის ოლქი, სამხრეთიდან - თურქეთი (კერპოდ ლაზისტანის სანჯაყი), დასავლეთიდან - შავი ზღვა. ახალ ოლქს ეჭირა 6195 კვ. ვერსი. ადმინისტრაციული თვალსაზრისით, ახალი ოლქის ორი ოკრუგი - ბათუმის და ართვინის - იყოფოდა 7 უბნად. ბათუმის ოკრუგში ოთხი უბანი იყო: ართვინის, არტანუჯის და შავშეთ-იმერხევის და ერთი საპრისტავო ართვინში. თითოეული უბანი იყოფოდა 24 სასოფლო ოკრუგად, რომელიც იმართებოდა თავად გოლიცინის მიერ 1900 წლის 22 ივლისს დამტკიცებული დებულების შესაბამისად (სცსსა 12: 30; ქცა 18:45-46).

ამრიგად, XX საუკუნის დასაწყისის ბათუმის აქტიურმა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა ცხოვრებამ დააჩქარა, სისრულეში მოიყვანა რუსეთის ხელისუფლების განზრახვა - ბათუმის ოლქის აღდგენა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

აცსა ფ. 7: აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 7, საქმე 431, ფურცელი 46.

გოგოლიშვილი 2005: გოგოლიშვილი ო., სოციალური და ეროვნული მოძრაობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში 1900-1921 წლებში. ბათუმი, 2005.

ვანიშვილი 1989: ვანიშვილი შ., ამიერკავკასია რუსეთის მმართველობის სისტემაში 1864-1917 წწ. თბილისი, 1989.

ნარკვევები 2008: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა III. რედაქტორები: ა. სურგულაძე, მ. სიორიძე. ბათუმი, 2008.

სცსსა ფ. 12: საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 12, საქმე 156, ფურცელი 24.

სცსსა ფ. 12: საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 12, საქმე 2619, ფურცელი 1.

სცსსა ფ. 12: საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 12, საქმე 2947, ფურცელი 2.

სიჭინავა 1958: სიჭინავა ვ., ბათუმის ისტორიიდან. ბათუმი, 1958.

ქცა ფ.18: ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 18, საქმე 1554, ფურცელი 45-46.

ქცა ფ.18: ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 18, საქმე 2145, ფურცელი 4.

ქცა ფ.130: ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 130, საქმე 175, ფურცელი 2.

ქცა ფ.130: ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 130, საქმე 258, ფურცელი 24.

ქცა ფ.186: ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 186, საქმე 759, ფურცელი 1.

Батумь и его окрестности 1906: Батумь и его окрестности, Батумь, 1906.

Френкель 1979: Френкель А., Очерки Чурук-су и Батума, Тифлиси, 1979.

Кавказь 1879: Кавказь N155, 1879.